

פרשת מסעי התשע"ט

adk1010@gmail.com

הרב ארי דוד קאהן

1. במדבר פרק לה, ט-לד

(ט) וידבר ה' אל-משה לאמר: (י) דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם עברתם את-הירדן ארצה כנען: (יא) והקרייתם לכם ערים ערי מקלט תהינה לכם ונס שמה רצח מכה-גנפש בשגגה: (יב) והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד-עמדו לפני העדה למשפט: (יג) והערים אשר תתנו לש-ערי מקלט תהינה לכם: (יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהינה: (טו) לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהינה שש-הערים האלה למקלט לנוס שמה כלי-מכה-גנפש בשגגה: (טז) ואם-בכלי ברזל והכהו וימת רצח הוא מות ימת הרצח: (יז) ואם באבן יד אשר-ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות ימת הרצח: (יח) או בכלי עץ-יד אשר-ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות ימת הרצח: (יט) גאל הדם הוא ימת הרצח בפגועו בו הוא ימתנו: (כ) ואם-בשנאה יהדפנו או-השליך עליו בצדקה וימת: (כא) או באיבה הכהו בידו וימת מות ימת המכה רצח הוא גאל הדם ימת הרצח בפגועו-בו: ... (כח) כי בעיר מקלטו יושב עד-מות הפקו הגדל ואתרי מות הפקו הגדל ישוב הרצח אל-ארץ אחזתו: (כט) והיו אלה לכם לתקת משפט לדתיכם בכל מושבתיכם: (ל) כל-מכה-גנפש לפי עדים ירצח את-הרצח ועד אחד לא-יענה בגנפש למות: (לא) ולא-תקחו כפר לגנפש רצח אשר-הוא רשע למות פי-מות יומת: (לב) ולא-תקחו כפר לנוס אל-עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד-מות הפקו: (לג) ולא-תתניפו את-הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את-הארץ ולא-יכפר לדם אשר שפד-בה פי-אם בדם שפכו: (לד) ולא תטמא את-הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל:

2. בראשית פרק ט, ה-ו

(ה) ואף את-דמכם לנפשותיכם אדרש מיד פלתיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את-גנפש האדם: (ו) שפך דם האדם באדם דמו ישפך פי בצלם אלהים עשה את-האדם:

3. בראשית פרק ז, ט-טז

(ט) ויאמר ה' אל-לון אי הגבל אחיה ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי: (י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיה צעקים אלי מן-האדמה: (יא) ועתה ארוור אתה מן-האדמה אשר פצתה את-פיה לקחת את-דמי אחיה מידך: (יב) כי תעבל את-האדמה לא-תסר תת-כחה לך גע ונד תהיה בארץ: (יג) ויאמר קין אל-ה' גדול עוני מנשא: (יד) הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתך והייתי גע ונד בארץ והיה כל-מצאי יהרגני: (טו) ויאמר לו ה' לכן פל-הרג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות לבלתי הפות-אתו כל-מצאו: (טז) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ-נוד קדמת-עדן:

4. כלי יקר במדבר פרק לה פסוק לג

... ומה שלא נהרג קין מפני ישוב העולם כי הוא היה לבדו בעולם, ומכל מקום הוציאה הארץ את עצמה מן חשד זה שהצמיחה לו קוץ ודרדר ונע ונד היה בארץ, ואם פן לא נתנה לו עוד שני מגי תועלת שהיו לו מן הארץ. ואף זה על צד החסד עם קין דוקא כאמור, אבל לדורות לא יכפר לה כי אם בדם שופכו להוציאה מידי חנפה זו:

5. ויקרא פרק יח, ג-ל

(ג) כמעשה ארץ-מצרים אשר ישבתם-בה לא תעשו וכמעשה ארץ-כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקמיהם לא תלכו: (ד) את-משפטי תעשו ואת-חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם: (ה) ושמרתם את-חקתי ואת-משפטי אשר יעשה אתם האדם ותי בהם אני ה': ס (ו) איש איש אל-פל-שאר בשו'ו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה': ... (כד) אל-תטמאו בכל-אלה כי בכל-אלה נטמאו הגוים אשר-אני משלח מפניכם: (כה) ונתטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את-ישביה: (כו) ושמרתם אתם את-חקתי ואת-משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוכם: (כז) כי את-פל-התועבת האל עשו אנשי-הארץ אשר לפניכם ונתטמא הארץ: (כח) ולא-תקיא הארץ

אתכם בטמאכם אתה כְּאִשֶּׁר קָאָה אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם: (כט) **כִּי כָל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה וּנְכַרְתּוּ הַנְּפֹשׁוֹת הַעֹשֹׂת מִקְרָב עִמָּם:** (ל) **וְשִׁמְרַתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתֵּי לְבַבְתִּי עֲשׂוֹת מַחֲקוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:** פ

6. ויקרא פרק כ, ג-ח

(ג) **וְאֲנִי אֶתֶּן אֶת־פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וְהִכַּרְתִּי אֹתוֹ מִקְרָב עִמּוֹ כִּי מִזְרַעוֹ נָתַן לְמַלְאָךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וְלַחַלֵּל אֶת־שֵׁם קִדְשִׁי:** (ד) **וְאִם הֵעֵלַם יַעֲלִימוּ עִם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתוֹתוֹ מִזְרַעוֹ לְמַלְאָךְ לְבַבְתִּי הַמֵּית אֹתוֹ:** (ה) **וְשִׁמְתִּי אֲנִי אֶת־פְּנֵי בְּאִישׁ הַהוּא וּבִמְשַׁפְּחָתוֹ וְהִכַּרְתִּי אֹתוֹ וְאָתוּ כָל־הַזִּנִּים אַחֲרָיו לְזָנוֹת אַחֲרֵי הַפְּלִאָה מִקְרָב עִמָּם:** (ו) **וְהִנָּפֵשׁ אֲשֶׁר תִּפְגַּח אֶל־הָאֵבֶת וְאֶל־הַיְדֻעָנִים לְזָנוֹת אַחֲרֵיהֶם וְנִתְמִי אֶת־פְּנֵי בְּנַפְשׁ הַהוּא וְהִכַּרְתִּי אֹתוֹ מִקְרָב עִמּוֹ:** (ז) **וְהִתְקַדְּשְׁתֶּם וְהִייתֶם קִדְּשִׁים כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:** (ח) **וְשִׁמְרַתֶּם אֶת־חֻקֹּתֵי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה' מִקְדָּשְׁכֶם:**

7. תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט עמוד ב

מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שהיו בו שלשה דברים - "עבודה זרה", "גלוי עריות", ו"שפיכות דמים"... אכל מקדש שני (שאנו בקיאים בו), שהיו עוסקים בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות - "עבודה זרה", "גלוי עריות", ו"שפיכות דמים":

8. דברים פרק ה, יט-כ

והיה אם־שָׁלַח תִּשְׁכַּח אֶת־ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הֲעַדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם כִּי אָבִד תֹּאבְדוּן: כגוים אשר ה' מאביד מפניכם בן תאבדון עקב לא תשמעו בקול ה' אלהיכם:

9. ויקרא פרשת אחרי מות פרק טז פסוק טז:

וּכְפָר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטְמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטָּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֵהָל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טְמֵאתָם:

10. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לג עמוד א

בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב, ושכינה מסתלקת מישראל, שנאמר ולא תחניפו וגו' ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה, היא אתם מטמאים אותה - אינכם יושבים בה, ואיני שוכן בתוכה. בעון גלוי עריות ועבודת פוכבים והשמטת שמיטין ויובלות - גלות בא לעולם, ומגלן אותן, ובאין אחרים ויושבין במקומן, שנאמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' וכתוב וטמא הארץ ואפקד עונה עליה וגו' וכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה ובעבודת פוכבים כתיב ונתתי את פגריכם וגו' וכתוב והשמותי את מקדשיכם וגו'... ואתכם אורה בגוים. בשמיטין וביובלות כתיב אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו' וכתוב כל ימי השמה תשבת.

11. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ז עמוד ב

ת"ר: **וּכְפָר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטְמְאוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'.** יש לי בענין זה להביא שלש טמאות: טמאת עבודה זרה, וטמאת גלוי עריות, וטמאת שפיכות דמים, בעבודה זרה הוא אומר: למען טמא את מקדשי, בגלוי עריות הוא אומר: ושמרתם את משמרתִי לבלתי עשות מחקות התועבות וגו' ולא תטמאו בהם, בשפיכות דמים הוא אומר: ולא תטמאו את הארץ, [אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכם.]

12. מלבי"ם ויקרא פרשת אחרי מות

מב וכפר על הקדש מטומאת ב"י. כבר בארנו (סדר ויקרא סי' ש"ו וסדר שמיני סי' ק"י) שיש שני מיני טומאות. טומאת הגויה שהוא הפך הטהרה. וטומאת המעשים שהוא הפך הקדושה. וכאשר נבקר בכל המקרא לא נמצא שייחס אל כלל הכנסי' טומאה ממין הראשון. רק טומאה שהוא הפך הקדושה. שהוא שיתטמאו ע"י מעשים מגועלים. או טומאת הקדש עצמו ר"ל שיטמאו את המשכן והמקדש. וכשנדקדק הענינים שבעבורם ייחס טומאה אל כלל הכנסי' הם רק עבודת פוכבים וגלוי עריות, ושפיכות דמים. כמ"ש בסוף אחרי אל תטמאו בכל אלה וכו' בטמאכם אותה וכו' ולא תטמאו בהם וכו' שמוסב

על ג"ע. ובפ' קדושים מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ועל ש"ד אמר (במדבר לה) ולא תטמא את הארץ... .

13. יחזקאל פרק כב, א-טז

(א) ויהי דבריה' אלי לאמר: (ב) ואתה בראדום התשפט התשפט את-עיר הדמים והודעתה את פלי-תועבותיה: (ג) ואמרתי פה אמר אדוני ה' עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה: (ד) בדמך אשר-שפכת אשמת ובגלולתך אשר-עשית טמאת ומקריבי ימיה ותבוא עד-שנותיה על-פני נמתיה חרפה לגולים וקלסה לכל-הארצות: (ה) הקרבות והרחקות ממך יתקלסו-בך טמאת השם רבת המהומה: (ו) הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך-דם: (ז) אב ואם תקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: (ח) קדשי בנות ואת-שבתתי חללת: (ט) אנשי רגיל היו בך למען שפך-דם ואל-ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: (י) ערות-אב גלה-בך טמאת הגדה ענו-בך: (יא) ואישו את-אשת רעהו עשה תועבה ואיש את-פלתו טמא בזמה ואיש את-אחתו בת-אביו ענה-בך: (יב) שחד לקחוי-בך למען שפך-דם גשך ומר-בית לקסת ותבצע רעיו בעשק ואתי שכתת גאם אדני ה': (יג) והנה הפיתי כפי אל-בצעך אשר עשית ועל-דמך אשר היו בתוכך: (יד) היעמד לבד אם-תחזקנה ידיו לימים אשר אני עשה אותך אני ה' דברתי ועשיתי: (טו) והפיצותי אותך בגולים וזרתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: (טז) ונתלת בך לעיני גוים וידעת כיי-אני ה':

14. רש"ר הירש בראשית פרק ד

(יג) גדול עוני מנשוא. אי אפשר לפרש: גדול חטאי, מכדי שתהא לו כפרה; שכן, קין מנמק את דבריו, באמרו: "הן גרשת" וגו'; אך אין בהנמקתו כל זכר לחטא, אלא לעונש בלבד. משום כך פירשו "עון" במשמעות "עונש". אך משמעות זו לא הוכחה בודאות. מכל מקום, משמעות "עון" היא בדרך כלל "חטא", ולא "עונש". נניח אפוא, שזו משמעותו גם כאן, ויהיה פירוש הפסוק: גדול חטאי מכדי שאוכל לשאתו; הן גירשת אותי היום וכו'. והרי כאן הסתכלות מעמיקה בנפשו האפילה של פושע - ובמידת דינו של הקדוש ברוך הוא. וכך אומר קין: "חטאי גדול, מכדי שאוכל לשאתו; אתה הראיתני את גודל חטאי; שכן, גירשת אותי היום, התרת את קשר האירוסין שביני לבין האדמה, וגם סילקת ממני את הארת פניך; וכך, האדמה תקיאני, ה' יעזבני, וחברת האדם תנדני, והנה אני ירא, שכל מוצאי יהרגני!" נתאר לעצמנו את דמותו של קין; לידתו בסימן "קניתי", אפיו טבוע באות "קין", ובקנאה היה לפושע; זו היא דמותו של קין, - והוא מכיר עתה, שקיפח את כל זה בחטאו. הוא מגיע לכלל הכרת החטא, - לא מפני שהרע לאחיו, אלא מפני שהרע לעצמו. אפיו של קין לא נשתנה; עדיין היה מסוגל לומר: "השומר אחי אנכי!" חטאי גדול מדי, אומר קין; אילו רצחתי רק את אחי, יכולתי לסבול את חטאי; אך לא ידעתי, שעל ידי כך רצחתי את עצמי, נהייתי ארוך ו"נע ונד", וקיפחתי את כל זכותי בעולם ובחברה. עונש זה נגזר על פי התורה - גם על הרוצח בשגגה. הוא "נע" בגלות, אף על פי שאין הוא "נד". ביראתו המתמדת מפני גואל הדם מתקיים: "והיה כל מצאי יהרגני". גם פרשת עגלה ערופה קשורה לענשו של קין. הנה נרצח אדם, ולא נודע מי הכהו; הרוצח השליך את הגופה על פני חוץ - כלעג לבית הדין. עתה, שומה על בית הדין להצהיר, שאין הם שותפים לרצח; אין הם נוהגים בזרים עוברי אורח - כמנהג אנשי סדום. אך תחילה יקחו "עגלה אשר לא עבד בה ולא משכה בעול", (דברים כא ג), ויערפוה בנחל איתן, "אשר לא יעבד ולא יזרע". בכך הרי הם מבטאים: בית ישראל לא יסבול בעלי זרוע, המשלחים כל רסן ופורקים את עול המשפט. האדמה לרגליהם תהיה לנחל איתן, אשר לא יעבד ולא יזרע: "לא תוסף תת כחה לך!" נמצאת אומר: קין הכיר שחטא לעצמו, - ולא שחטא לאחיו; משום כך הוא קורא לחטאו: "עון" - מעוות ופגלתול. הדרך הקרובה לתכלית ולישע היא "ישרה"; ואילו ה"עון" מעקם את הדרך, - לא רק את דרך החובה, אלא גם את דרך הישע. כך גזר ה' על עולמו.

15. רש"ר הירש במדבר פרק לה

פסוק לג- ולא רץ לא - יכפר לדם אשר שפך - בה כי - אם בדם שפכו: "חנופה" זו תעבור מן הארץ רק אם חברת האדם תדרוש את הדם שנשפך; עליה לייצג את האדם שנקפד פתיל חייו והרוצח ישלם

על הרצח בחייו, שהרי בעצם הרצח כבר קיפח את זכותו לחיות. שכן שופכי דמים אין להם דמים וכבר ניטלה זכות קיומם. המשך חייו של רוצח במזיד הוא ניאוף למעלתו היתירה של האדם והוא מפר את החוזה שקיומו הוא תנאי לירושת ארץ, שהרי תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם האדם כאשר מסר לו את תבל ארצו, ותנאי התנה עם ישראל כאשר הנחיל אותם את ארץ אחוזתם.

כאשר הרשה ה' לנח ולבניו להציג את רגלם על הארץ, מסר להם את הארץ מחדש והשליט אותם על עולם הצומח והחי. באותה שעה הכריז: "ואך את - דמכם לנפשתיכם אדרש וגו' שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את - האדם" (בראשית ט ה - ו וראה פי' שם). וכך הורה בהכרזה זו: מעלה יתירה נודעת לאדם שנברא בצלם אלהים וההכרה במעלה זו היא התנאי היסודי למתנת הארץ ולשלטון האדם בעולם. וכאשר מסר ה' לישראל את הארץ למען יתברכו ויתפתחו בה ויקיימו בה את תורתו, הוא חזר והכריז: "ולארץ לא - יכפר לדם אשר שפך - בה כי - אם בדם שפכו". בהכרזה זו הוא חידש את היסוד של מעלת האדם ותלה בו את ירושת הארץ וברכתה; ועוד הרחיב את היסוד הזה על ידי מוסד הכפרה על רצח בשגגה.

פסוק לד- אולם אדישות הכלל לשפיכות דמים היא כפירה גלויה במהותו האלוהית של האדם והיא מכריזה על הטומאה כעל עקרון חיי האדם והעם. ולפיכך אומרת התורה לכלל ישראל במדינתו: ולא תטמא את - הארץ אשר אתם יושבים בה; אל תכריז באדישותך לדם האדם שעקרון הטומאה שולט בארץ; אל תשליט את הטומאה בארץ "אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה":

...כבר עמדנו בפ' בראשית ד, יג על הדמיון שבין ענשו של רוצח מתוך רשלנות לבין הגזירה שנגזרה על הרוצח הראשון. הנה הוא משולח ממולדתו, מגורש מכל אדמת האומה ומרותק למקום היחיד הקולטו ומחזיקו בגבולותיו, ואם יצא בזדון מגבול מקלטו, הרי הוא מתייחס בזלזול לכובד פשעו וגואל הדם זכאי להרגו. וכל הסבל הזה העובר עליו הוא רק דוגמה לסבל שאחיו סבל מידינו, שהרי עקר אותו מארצו וממולדתו ומכל חיי חלדו. עתה גם הוא נתלש מכל אדמת חייו שעד כה; כבר ניתקו כל קשריו עם חוג ביתו שנפשו של אדם יוצאת אליו, ומקננת בלבו דאגה מתמדת מפני החרב הנוקמת הנטויה על חייו, וכך יחוש כהלכה את ערך החיים שאחיו קיפח ברשלנותו. אולם עיקר אופיה של הגלות בעיר המקלט איננו עונש אלא כפרה; היא תשחרר אותו מכובד המשא של האשמה הרובצת עליו (עי' מכות ב ע"ב, יא ע"ב תוספות ד"ה מידי גלות). אופי זה מתבטא גם ביחסו של הכלל אל הגולה: הוא דואג באהבה לשלומה הגופני והרוחני ולסיפוק צרכיו במקום גלותו (ראה פי' פסוק יא).

ועדיין יש לעיין ביחס שבין הכהן הגדול לבין הגליית הרוצח בשגגה לעיר מקלט. זה גזר הדין שנגזר על הרוצח: עליו לשבת בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול, והכוונה היא לאותו כהן גדול שכהן בשעת גזר הדין. אין לומר שיש בכך רק קביעת מועד חיצונית, אלא על כרחנו אנחנו אומרים שיש קשר פנימי בין החטא לבין גזר הדין; שהרי אם מת הכהן הגדול אחרי גזר הדין לפני הבריחה לעיר המקלט, כבר נתכפר העוון והרוצח פטור מגלות; כנגד זה אם לא היה כהן גדול בשעת גזר הדין, עליו לשהות בעיר המקלט עד סוף ימיו. ואכן אמרו במסכת מכות יא ע"ב שמות הכהן הגדול הוא סיום הכפרה: "מידי גלות קא מכפרא? מיתת כהן הוא דמכפרא" (ראה תוספות שם). **עוד הזכירו שם יא ע"א את האפשרות שהכהנים הגדולים אחראים גם הם לחטא וחלקם בחטא טעון כפרה על ידי מותם, שהרי אפשר שהיו אדישים לשלומם ולחפותם של בני דורם ונמנעו מלהתפלל למענם: "שהיה להם לבקש רחמים על דורן ולא בקשו".** והדברים אמורים אפילו בכהן גדול שנבחר בין החטא לבין גזר הדין; אפשר שהיה אדיש לגורל הגלות הצפוי לנאשם ואולי נמנע מלהתפלל אל ה' שיאיר את עיני השופטים, ואם יש נימוקים המזכים את הנאשם, אל יעלמו אלה מעיניהם: "היה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות ולא ביקש" (שם ע"ב). (נראה לנו שרק במשמעות היפותטית זו יש להבין את שני המאמרים האלה, שהרי לא האסון שאירע ולא הדין שנגזר מהווים הוכחה חיובית שהכהן הגדול שבאותו זמן נמנע מלהתפלל על דורו שהרי קבלת התפילה תלויה ברצון ה'...